

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ 1866.

A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata

TARTALOM

Tanulmány

STIPTA ISTVÁN:

A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere 1848-49-ben 145

BÓDINÉ BELIZNAI KINGA:

A Függetlenségi Nyilatkozat 153

KÉPES GYÖRGY:

Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848-49-es forradalom és szabadságharc
alkotmányjogi gondolkodásában 159

SZABÓ ANDRÁS:

Alkotmány és büntetőjog 165

Szemle

HAMZA GÁBOR:

Accursius és az európai jogtudomány kezdetei 171

GYALAY MIHÁLY:

A Pesti Királyi Törvényszék működésének első öt éve, a tizenegy királyi ítélőtábla
megyeszervezésének előzményei 176

Jogirodalom-Jogélet

KIRÁLY MIKLÓS:

Egy Európai Polgári Törvénykönyv felé 181

KARSAI KRISZTINA:

Büntetőjog-tudomány határok nélkül 184

VISEGRÁDY ANTAL:

In memoriam: Szotáczy Mihály (1928-1998) 191

Contents

Studies:

ISTVÁN STIPTA:

The Jurisdictional System of Revolutionary Self-defence in 1848-49

KINGA BELIZNAI BÓDINÉ:

Declaration of Independence

GYÖRGY KÉPES:

American Effects on the Constitutional Legal Thinking of Kossuth and of the Revolution and Fight for Freedom of 1848-49

ANDRÁS SZABÓ:

Constitution and Criminal Law

Review:

GÁBOR HAMZA:

Accursius and the Opening of European Jurisprudence

MIHÁLY GYALAY:

The First Five Years of the Work of the Royal Court of Justice of Pest, the Preliminaries of the Eleven Royal Courts of Appeal Organized in Countys

Legal Life - Legal Literature:

MIKLÓS KIRÁLY:

Towards a European Civil Code

KRISZTINA KARSAI:

Criminal Jurisprudence without Frontiers

ANTAL VISEGRÁDY:

In memoriam: Mihály Sztoáczky (1928-1998)

Inhalt

Abhandlung:

ISTVÁN STIPTA:

Das Gerichtsbarkeitssystem der revolutionären Selbstverteidigung in den Jahren 1848-49

KINGA BELIZNAI FRAU BÓDI:

Die Unabhängigkeitserklärung

GYÖRGY KÉPES:

Amerikanische Einwirkungen in der verfassungsrechtlichen Denkweise von Kossuth und der Revolution und dem Freiheitskampf von Jahren 1848-49

ANDRÁS SZABÓ:

Verfassung und Strafrecht

Rundschau:

GÁBOR HAMZA:

Accursius und die Anfänge der europäischen Rechtswissenschaft

MIHÁLY GYALAY:

Die ersten fünf Jahren der Betätigung des Pester Königlichen Gerichtshofes und die Vorgeschichte der Organisierung der elf königlichen Urteilstafeln mit Rücksicht auf das Komitatssystem

Rechtsliteratur-Rechtsleben:

MIKLÓS KIRÁLY:

Auf dem Weg zu einem Europäischen Bürgerlichen Gesetzbuch

KRISZTINA KARSAI:

Strafrechtswissenschaft ohne Grenzen

ANTAL VISEGRÁDY:

In memoriam: Mihály Szotáczky (1928-1998)

Jogtudományi Közlöny • A MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata.

A Szerkesztő Bizottság vezetője: **Dr. Szabó András** főszerkesztő.

A Szerkesztő Bizottság tagjai: Dr. Gáspárdy László, Dr. Lamm Vanda, Dr. Rác Attila.

Felelős szerkesztő: **Dr. Vörös Imre**. Szerkesztő: **Dr. Szalai Éva**

A szerkesztőség címe: 1015 Budapest, I. Donáti u. 35-45.

Levélcím: 1525 Budapest, Pf.: 773. • Telefonszám: 212-1185; Fax: 212-1184.

Kiadja a LOGOD Bt. 1012 Budapest, Logodi u. 49. Telefonszám/fax: 375-1490.

Előfizethető a LOGOD Bt. számlaszámain;

belföldön : 10900011-00000007-34760128 számlaszámon, külföldön: BACX HUHB 73476020-USD, vagy BACX HUHB 73476038-EUR számlaszámokon

Felelős kiadó: Buday Miklós ügyvezető igazgató.

Nyomdai előkészítés: LOGOD Bt. • Terjeszti a LOGOD Bt. Megrendelhető a kiadó címen, valamint a Jóbarát '92 Bt-nél: 1277 Budapest, Pf. 80., Tel./fax: (36-1) 201-8448

Előfizetési díj belföldön egy évre: 6785 Ft, külföldön 78 USD + 51 EUR

Egyes lapszámok külön is megvásárolhatók, 700 Ft/szám áron, melyet a postaköltség felszámolásával kézbesítünk.

Nyomdai munkálatok: Alfaprint Kft., Felelős vezető: Barabás Gábor. • HU ISSN 0021-7166

TANULMÁNY

A forradalmi önvédelem igazságszolgáltatási rendszere 1848–49-ben

Stipta István egyetemi tanár, Miskolci Egyetem

I. Az igazságszolgáltatási szervezet átalakítása 1848-ban

1. Az 1848-i reformok alapvetően módosították jogi rendszerünket, új alapokra helyezték az államhatalom mindhárom ágát. A törvényhozás területén népképviselési rendszert vezettek be, a végrehajtás középpontjába a felelős minisztériumot állították. Az utolsó rendi országgyűlés jogi forradalma e két területen olyan sikeres volt, hogy az 1848-ban kialakított állami intézmények meghatározó jellegzetességeiket 1949-ig megtartották.

A nagy változások időszakában egyedül az igazságszolgáltatás átfogó reformja maradt el. Ennek több oka volt. A bíraskodás a legkonzervatívabb államhatalmi ág, hiszen a társadalom által igényelt jogbiztonság minden történelmi időszakban a jogszolgáltató szervezet stabilitását követeli meg. Az igazság kiszolgálása során hazánkban is évszázados szokások, országos és helyi elvek alakultak ki. Ezek az adott közösség értékrendjét, együttélési szokásait követték, ezért törvényi szintű megváltoztatásuk, országos egységesítésük drasztikus beavatkozást jelentett volna a korabeli rendi társadalom életébe. Az állam átlagos ügyekre kiterjedő ítélezési tevékenysége egyébként is távolabb áll a politikától, hiszen a köznapi konfliktusok bírói feloldása, az igazságtételi szervezet folyamatos működése a mindenkori hatalmi elit elemi érdeke. 1848 reformerei is azon az állásponton voltak, hogy először az alapvető társadalmi, államszervezeti reformokat kell életbe léptetni, csak ezt követően lehet a korszellemmel egyező jogszolgáltatást bevezetni. A korabeli polgári jellegű átalakítás élére álló politikusok azonban jól ismerték az igazság kiszolgálásához fűződő

érdekeket. Az ókori rómaiakkal együtt ők is vallották, hogy az igazság az állam fundamentuma, a társadalmi béke megteremtése az állam egyik legfontosabb célja és át nem hárítható feladata. Tisztában voltak azzal is, hogy a hosszan tartó reformkori időszak projektumait, mindegyiket az 1843-44-i országgyűlés által kidolgozott javaslatokat rövidesen érvényesíteni kell. A polgári időszak nyitányán az is egyértelművé vált, hogy a szükséges reformok megvalósítására a történelem 1848 tavaszán reális esélyt kínál.

2. A hazai reformkor haladó politikusai sem voltak közömbösek az igazságszolgáltatási reformok iránt. A törvénykezés minden fontos kérdése szóba került a törvényhozási, publicisztikai viták során, és a programadó vármegei közgyűléseken. A törvényhozás rendi kötöttségei, a Habsburg kormányzat birodalmi szemlélete és az igazságszolgáltatással összefüggő alapvető társadalmi kérdések megoldatlansága miatt azonban mégsem kerülhetett sor átfogó jogszolgáltatási reformra. A korát messze meghaladó 1843-as Deák-féle büntetőtörvény-javaslat nem vált törvénné. A reformkori politikusok azonban 1848 tavaszán váratlan lehetőséget kaptak elképzeléseik megvalósítására.¹

II. A rendes bíróságok reformja

1. Az 1848/1849-i bírósági szervezeti reformok történetét három szakaszra oszthatjuk. Az első időszak az áprilisi törvények elfogadásától a Honvédelmi Bizottmány 1848. október 16-i, rendes bíróságok működését felfüggesztő rendeletéig tartott. A második - lényegében rend-

¹ Sarlós Béla: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Bp. 1959. (Továbbiakban: Sarlós) 10-11.; Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. köt. 345-346.; Bónis György - Degré Alajos - Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, 1996. 94-96.; Stipta István: A magyar bírósági rendszer története. II. kiadás. Multiplex Media - Debrecen U.P. Debrecen, 1998. 102-112.; Varga Endre: A királyi curia 1780-1850. Bp. 1974. 125-143.; Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526-1849. Bp. 1968. 34-40.; Sarlós Béla: Deák és Vukovics. Két igazságügyminiszter. Bp. 1970. 37-50.

kívüli állapotot jelentő - periódus a Honvédelmi Bizottmány működésének idejére esett. A harmadik időszakot (a jogállami reformok szakaszát) a Szemere-kormány megalakulásától a szabadságharc bukásáig számíthatjuk.

Az első periódusban a jogszolgáltatást és bírósági rendszert sajátos ellentmondások jellemezték. Egyrésztől megállapítható, hogy az áprilisi törvények a bírósági szervezet terén nem hoztak döntő változást. A régi ítélő fórumok, a királyi tábla, a hétszemélyes tábla és a vármegyei törvényszékek csaknem folyamatosan működtek tovább. Egyelőre nem változott meg személyi összetételük és - természetesen - ítélkezési szemléletük sem. A felsőbíróságok az évekkel korábban megkezdett jogvitákat a rendi korszakbeli szabályok alapján bírálták el. A helyzetet átmenetileg elfogadták az új korszak törvényhozói is: az 1848:III. tc. 27. §-a a jogi stabilitást előtérbe helyezve kimondta, hogy „a törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállóságukban, s a törvény további rendeleteig eddigi szerkezetükben fenntartandók”. A bírák elmozdíthatatlanságáról is törvény született (1848: XXIX. tc. 29. §).

2. Kezdetben a központi bíráskodás irányítása területén sem történt több változás, mint amennyi az államszerkezeti reformokból következett. Így a kúria fölötti felügyelet - a megszüntetett kancellária helyett - az igazságügy-minisztériumra bízta (1848:III. tc.). Az uniót kimondó törvény (1848:VII. tc.) az erdélyi ügyeket is a legfelsőbb bírói fórum hatáskörébe vonta, és kiterjesztette annak bírói joghatóságát az úrbéri viták végső fokán történő elbírálására (1848:X. tc.). A sajtótörvény (1848: XVIII. tc.) a kúriát a sajtóügyekben határozó esküdtszékek felettes fórumává nyilvánította. A nádori törvényszék megszűnésével ez a fórum lett a jászkun kerület ügyeinek fellebbezési bírósága is. (1848:XXVIII. tc.). Az országgyűlésről hozott döntés (1848:IV. tc.) értelmében a királyi tábla az országgyűlési időszakban is bíráskodhatott, tehát - ahogyan a reformkorban - az új éraban is folyamatosan ítélkező bíróságként működhetett. A magánföldesúri joghatóság megszüntetése (1848: IX. tc.) és az ősiség eltörlése (1848:XV. tc.) lehetőséget adott arra, hogy ezen ügyek végső fórumaként a legfelsőbb bírói testület egységes eljárási rendet dolgozzon ki. Az 1848:XXVIII. tc. nyomán végleg megszűnt a nádori bíróság jogkörét a nádor és Deák Ferenc igazságügyminiszter közös rendelete a hétszemélyes táblára ruházta.

Továbbra is megmaradt a vármegyék igazságszolgáltatási autonómiája, sőt az átmeneti helyzet miatt újabb hatásköröket állapítottak meg számukra. Az úriszék azonnali hatályú megszüntetésével a sommás perek a szolgabírák, a büntető és egyéb polgári ügyek a megyei törvényszékek elé kerültek (1848:IX. tc. 4. §). A földesúri felügyelet alatt álló hatósági épületeket (tömlöcöket)

az 1848:XI. tc. 4. §-a alapján a megyék vették át. Az összesítési és elkülönítési pereket az 1848:X. tc. az alispán elé utalta; ugyanezen fórum feladata lett az e tárgyban hozott felsőbírósági ítéletek végrehajtása is. A korábban földesúri hatóságok elé tartozó árvaügyek is a megyékhez kerültek. A vármegyei igazságszolgáltatás szervezeteiben sem történt döntő változás. A politikai, közigazgatási, bírói ügyek törvényi elkülönítésére 1848-ban még nem került sor.

3. Az áprilisi törvények nyomán azonban ezen periódusban rendkívül fontos szerepet ellátó új jogintézmények is születtek. Mindenekelőtt az 1848:III. tc. 32. §-sal bevezetett miniszteri felelősséget kell említeni. A miniszterek felelősségre vonását már nem a rendes bíróságok hatáskörébe utalták, hanem a törvényhozás által választott testületre bízta. A megoldás lényegében azonos volt azzal, amit Szemere Bertalan 1843-ban az országgyűlés alsótábláján javaslatba hozott. Eszerint a miniszterek vád alá helyezését az alsótábla rendelte el, a büntetést az országgyűlés által választott bíróság szabta ki.

A bírósági szervezet terén a sajtóesküdtszékek felállítását alapvető elvi változást eredményezett. Az erről szóló 1848:XVIII. tc. tervezetét Szemere Bertalan készítette azon jogállami követelmények alapján, amelyek érvényesítéséért reformkori írásában és az 1843-1844-i országgyűlésen borsodi követként harcolt. A törvény II. fejezete a sajtóesküdtszékek szervezetének kialakítását az igazságügyminiszter rendelkezési körébe utalta. Deák Ferenc 1848. április 29-én adta ki sajtóesküdtszéki rendeletét, amelynek 13-15. §§-ai szabályozták a büntetést kiszabó bíróságok szervezetét. A rendelet szellemiségében és részletszabályaiban szintén az 1843-i javaslatot követte. A bíróságokat törvényhatóságokként szervezték meg, az esküdtképesség feltételeit az országgyűlési választásoknál alkalmazott cenzusokhoz hasonló módon szabályozták. A jogi forradalom eredményeképpen létrejött magyar sajtóesküdtszéki rendszer európai összehasonlításban is haladó volt. Ez hazánk első olyan igazságszolgáltatási szervezete, amelynek szóbeliségre, közvetlenségre, kötelező védelemre, ügyfélegyenlőségre épülő perrendtartása volt. Nem ismerte a rendi különbségeket, garantálta a vádlott jogait az eljárás alatt, biztosította a nyilvánosságot. Az esküdtek kiválasztásában a kontinensen legszűkebbre szorította a kormány befolyását.

A jogi forradalom alatt megszűnt a magánföldesúri bíráskodás, felszámolták az úriszékeket (1848:XI. tc.). A korábbi, hatáskörükbe tartozó kisebb polgári perek a szolgabírák elé, a jelentősebb polgári és büntetőügyek a megyei törvényszékekhez kerültek. A volt úrbéri viszonyokból eredő vitákat a közigazgatási szervek helyett bíróságok döntötték el.²

2. Sarló: 15-19.; Magyar alkotmánytörténet (szerk.: Mezey Barna) Bp. 1995. 329-330.; Stipta István: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények. Bp. 1995. 37-43.; Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875. Bp. 1982. 10-12.; Both Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet. Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus VII. Fasc. I. 10-15.; Csizmadia Andor: Az esküdtbíráskodás Magyarországon a dualizmus korában. (Jogtörténeti tanulmányok I. köt.) Bp. 1966. 131-133.

Az első periódus sajátos ellentmondása volt az is, hogy a rendes bíróságok rovására - 1848 nyarától - egyre nagyobb szerepet kapott a *rendkívüli* jogszolgáltatási szervezet.

III.

Rendkívüli helyzet, rendkívüli bíraskodás

1. Az új rendszer hamarosan önvédelemre kényszerült. Az áprilisi törvények végrehajtását az ország déli részén egyre nyíltabban tagadták meg. Báró Perényi Zsigmond belügyminiszterhez küldött jelentése szerint 1848 júniusában már Erdély is kormányozhatatlan állapotban volt. A Székelyföldön „mindenki háborog mindenki ellen”, az egykori jobbágyság lázadnak volt uraik ellen.³ A *tömeges elégedetlenség* visszaszorítására a kormánynak meg kellett volna *kevéssé büntetőjogi eszköz* állt rendelkezésére. A hatályos törvények közül egyedül az 1723:9. tc. kínált tényleges jogi megoldást. Az osztrák-magyar közjogi viszony jogi védelmét garantáló törvény fejvesztéssel és vagyonelkobzással büntette azokat, akik „nyíltan a szentkorona, királyi felség és ország közállománya ellen támadnak s ellenszegülnek.” A törvény 5. §-a azokat is büntetni rendelte, akik „az ország belső állományának feldúlására, vagy felzavarására akármiféle embereket behoznak és felfogadnak.” Az 1848 nyarán támadt rendbontások azonban más természetűek voltak. Ezekre nem lehetett alkalmazni a rendes bíraskodás normáit, hiszen tömegeket fogtak át és gyors intézkedéseket igényeltek. A hűtlenség fent említett esetei egyébként is a királyi tábla hatáskörébe tartoztak, így ezekben az ügyekben gyors és a korszellemmel egyező ítéletre nem lehetett számítani.

A *nemzetiségi és parasztmozgalmakkal szemben* a kormány nem kerülhette el a *rendkívüli bíraskodás* bevezetését. Ilyen különleges esetre szóló *eljárási lehetőség* a magyar jogrend szerint csak a *statárium* volt. Igaz, a korábbi rögtönítélő bíróságok az útonálló, rablók, gyilkosok, haramiák és gyújtogatók fölött ítéleztek. A közrendet 1848 nyarán azonban nem a köznapi bűnösök, hanem az elégedetlen társadalmi csoportok veszélyeztették. Szemere Bertalan belügyminiszter a *statáriális bíróságok hatáskörének kiterjesztésére* kényszerült.

Az 1848. június 12-i, nádor jóváhagyásával kiadott *rendelet a rögtönítélő bíróság hatáskörét* „az ország békéjének s a törvényes közrendnek erőszakos kitéréssekkel kísért lázadás, lázítás, lázadásra bujtogatás s annak következtébeni gyilkosságok, rablások és gyújtogatások eseteire” állapította meg. Hamarosan kiderült azonban, hogy az ítéletek meghozatalára jogosított délvidéki polgá-

ri bíróságok nem teljesítik kötelezettségüket. Szemere ezért 1848. július 19-én újabb *rendeletet adott ki. A délvidéki harcokat hadiállapotnak nyilvánította és a statáriális jogkört a hadbíróságokra ruházta át.* (Ez a rendelet adott lehetőséget pl. Zichy Ödön gyors elítélésére.) Szemere ezt a nehéz lépést azzal indokolta, hogy nem voltak polgárok, akik vállalták volna a statáriális bíróságban való részvételt, vagy a nehezen meghozott ítéletek végrehajtását.

A rendelet a korábbi szabályoknál pontosabban írta körül azokat a cselekményeket, amelyek a katonai bíróságok elé tartoztak. A bíróságok tagjai katonák vagy nemzetőrök voltak. A rendelet megszüntette azt a korábbi gyakorlatot, amely a halálbüntetés alól mentesülő vádlott ügyének királyi táblához való áttételét lehetővé tette. A rendelkezés nem volt hatékony, mert csupán a vádlott tettenérése vagy az üldözés közbeni kézrekerítés esetén tett lehetővé büntetőjogi szankciót. A hadi ítéltörszékek ráadásul - magyar szabályok hiányában - az osztrák hadijog normái szerint ítéleztek.⁴

2. Ebben a helyzetben természetes módon merült fel egy egész országra kiterjedő hatályú *véstörvény* meghozatalának igénye. A képviselőház 1848. július 24-én napirendre is vette az *ostromállapot bevezetéséről* szóló *képviselői indítványt*.⁵ Az előterjesztést Hadzsics Lázár nagybecskereki városbíró tette. Törvényjavaslata a délvidék ostromállapotba helyezéséről és egy haditörvényszék felállításáról szólt. A szerb nemzetiségű képviselő a szeparatív hajlamú déli vármegyék önkormányzatának felfüggesztését javasolta és részletezte azokat a cselekményeket, amelyeket a három tagú haditörvényszékeknek halálbüntetéssel kellett sújtaniuk. A hűtlenség vázolt esetei a hatóságok intézkedéseivel szembeni legcsekélyebb ellenszegülést is büntették volna. Az országgyűlés központi bizottságának állásfoglalása szerint a túl szigorú szabály a diktatúrával azonos helyzetet eredményezett volna. A képviselőház valamennyi osztálya elutasította a javaslatot, amely „az emberi élet s szabadság természetes és alkotmányos biztosítékainak” megsemmisítését eredményezné. Az előterjesztés azon részeit - hangzott az összefoglaló jelentés - amelyek nem ilyen „rémes természetűek”, a minisztérium egyébként is életbe léptetheti. A javaslat felett a képviselőház plénümán *szenvedélyes vita* alakult ki. Palóczy László szigorú törvény meghozatala mellett érvelt. „Hozzunk egy törvényt - mondta - mely a hazát a lehető legnagyobb veszélyben is megtartja”. Szemere Bertalan - Deákkal egyezően - *nem kívánt a kormánynak diktatori hatalmat biztosítani.* Magyarországon - sokkal nagyobb belső veszély ellenére - *nem alakult ki a franciára emlékeztető forradalmi bíraskodás.*

3 Országos Levéltár. Az 1848-49-es minisztérium levéltára, V. Belügyminisztériumi irattár. Elnöki iratok 1848:355. sz.; Szeremlei Samu: Magyarország krónikája 1848 és 1849. évi forradalom idejéről. Pest 1867. 72-73., 78.; Pap Dénes: A magyar nemzetgyűlés Pesten 1848-ban. I. kötet. Pest 1866. (Továbbiakban: Pap) 81-82.; Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. I. köt. Genf. 1865. 29-38. uő: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-1848. III. köt. Bp. 1887. 455-505.

4 Sarlós 102-105.; Szöcs Sebestyén: Szemere Bertalan szerepe a kormánybiztosi intézmény megeremtésében. In: Szemere Bertalan és kora. BAZ-megyei Történeti Évkönyv 7. (szerk.: Ruzsoly József) I. köt. Miskolc, 1991. 225-227.

5 Sarlós: 105-106.; Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. (Szerk.: Beér János) Bp. 1954. (továbbiakban: Beér) 705-707.

3. A képviselőház 1848. július 29-i ülése úgy határozott, hogy a minisztérium dolgozzon ki egy, az egész ország területére vonatkozó törvényjavaslatot. *Deák Ferenc* igazságügyminiszter ezután állította össze „*Vésztörvény-lázadás esetében*” című tervezetét. A mérsékelt szellemű elképzelés szerint ostromállapotot a minisztérium rendelhet el olyan esetben, amikor valamely területen „fegyveres lázadás tört ki, vagy a forrongás olyan magas fokra hágott, hogy a fegyveres lázadás kitörését egyébként gátolni nem lehet.” A területre ilyenkor királyi biztost kell kirendelni, aki köteles nyilvánosságra hozni azokat a cselekményeket, amelyek az általa felállított rögtönítélő bíróságok hatáskörébe tartoznak. Ezzel egyidőben azonban köteles gondoskodni a polgári bíróságok működéséről és azon büntető fórumok zavartalan ítélezéséről, amelyek a rögtönítélő bíróságok hatáskörébe nem tartozó esetekről döntenek.

A rögtönítélő bíróság öt tagját királyi biztos nevezni ki, ő gondoskodna a közvádlo és ügyvéd alkalmazásáról is. A büntetni kívánt magatartások a következők voltak:

„9. § Ostromállapotban rögtönítélő bíróság elébe tartozik sors- és nem-különbség nélkül mind az:

a) Ki a királyi székeknek, az ország független önállásának s polgári alkotmányának felforgatására, vagy területi építésének megcsonkítására fegyveres kézzel feltámadt.

b) Ki másokat illy föltámadásra szándékosan és egyenesen felhív.

c) Ki az országnak valamely helyét, erősségét, vagy táborát szándékosan az ellenségnek elárulja, vagy árulni tettelesen törekszik.

d) Ki a haza ellen szabad akarattól fegyvert visel, vagy szabad akarattól az ellenségnek mint kém szolgál, vagy annak akár írott, akár szóbeli utasításokkal segítségére vagon.

e) Ki, midőn az ellenségnek hatalma alatt nincsen, szabad akarattól annak számára zsoldosokat szerez, pénzt, fegyvereket, hadi vagy élelmiszereket szolgáltat, vagy szolgáltatni tetteleg törekszik.

f) Ki az ország hadseregét, annak állását, mozdulatait, erejét, haditerveit az ellenségnek elárulja, vagy az ország seregeinek élelemmel, zsolddal, szállással ellátását, vagy tovább szállítását tettelesen és szándékosan akadályozza.

g) Ki az ország hadseregét, vagy annak valamely osztályát, sőt szolgálatban eljáró bármely egyénét szándékosan tévutakra vezeti.

h) Ki a népet az ellenség győzelmeiről, hadseregének erejéről s irányáról szándékosan koholt hazug hírekkel, szándékosan lázítja.

i) Ki a törvények végrehajtását tetteleg erőszakkal gátolja, vagy másokat illy gátlásra szándékosan szóval, írásban, vagy nyomtatásban lázít.

k) Ki a rendőrileg tiltott népgyűléseket, vagy lázongó összecsoportozásokat gyűjt össze.

l) Ki, midőn illy gyűlések vagy összecsoportozások a felsőbbség által széteszlásra felszólítanak, a felszólításnak nem engedelmeskedve, tetteleg ellent áll.

m) Ki az ostromállapot ideje alatt gyilkosságot, vagy gyújtogatást követett el, ha bár az ellenséggel semmi összeköttetésben nem volt is.”

A büntethetőséget kizáró okok között szerepel a beszámítást kizáró elmebetegség, a 20 év alatti kor és a terhes állapot. Jellemző a tervezet szellemiségére, hogy a minisztérium az engedelmességre térő elkövetőket kegyelemben részesíthette volna.

Az alakítandó rögtönítélő bíróság három nap alatt köteles határozatot hozni. Ha ennyi idő alatt nem sikerült döntenie, a vádlottat a rendes bíróság alá kell állítani. Az eljárás során a vádlottal szemben nem lehet sem fizikai, sem lelki kényszert alkalmazni, biztosítani kell a védelemhez való jogát.

A Deák-féle vésztörvény-javaslat elvi rendelkezéseivel a képviselőház minden osztálya egyetértett. Az osztályok központi bizottmányának 1848. augusztus 4-én elkészült jelentése csupán néhány technikai jellegű változtatást javasolt. A kérdés mégis csupán 1849. február 8-án került az országgyűlés képviselőháza elé. A kormányzat ugyanis osztotta Deák Ferenc fenntartásait. A haza bölese az ostromállapot iránti törvényjavaslata benyújtásakor a következőket mondta: „Én nehéz szívvel teszem e lépést, mert ilyen törvény dictatori hatalmat ad, ez pedig alkotmányos országban kényes hatalom; a hazának jelen körülményeit pedig és a hangulatot, melyben vagyunk, nem tartom alkalmasnak ilyen törvény megvitatására”⁶

IV.

A vésztörvényjavaslat előkészítése és vitája

1. A Honvédelmi Bizottmány megalakulásával a korabeli bírósági rendszer történetének új szakasza kezdődött. A katonai események hatására a Honvédelmi Bizottmány 1848. október 16-i utasításával felfüggesztette a civil bíróságok működését, és - az önvédelem sikerének biztosítása érdekében - kiterjesztette a haditörvényszék hatályát a népfelkeléssel szemben tanúsított engedetlenségre is. Az utasítás a katonai és polgári biztosok, valamint a községi elöljárók számára katonai törvények szerinti statáris jogkört biztosított. A katonai biztosok sorra terjesztették ki a haditörvényszék hatáskörét a felügyeletükre bízott területekre. Erre kényszerült Szemere Bertalan, Felső-Magyarország hadbiztosa is. Az 1849. január 16-i rendeletében nyolc pontban sorolta fel a hazaárulás haditörvényszék elé tartozó eseteit. (Ellenséggel való cimborálás; az ellenség számára történt segítségnyújtás, kémkedés; az ellenség felhívásainak szándékos terjesztése; az

6 A törvényjavaslatok szövege: *Beér*: 705-710. A képviselőházi vita: *Pap* 268., 275-282.; *Deák Ferenc* beszédei. Összegyűjtötte *Könyi Mánó*. Bp. 1903. 286-287.; *Ferenczi Zoltán*: *Deák élete* II. köt. Bp. 147-148.

ellenséges csapatmozdulatokról szóló jelentés elmulasztása a községi bírák és előljárók részéről; az országgyűlés, a kormány, a magyar hatóságok elleni lázítás, álhírek terjesztése; a honvédek, polgári lakosok vagy fegyverek kiszolgáltatása az ellenség részére; az ellenségtől hivatal, megbízás elfogadása és az abban való működés; a haza és az alkotmány elleni fegyveres harc.)

2. Ennél radikálisabb volt *Mészáros Lázár* Debrecenben 1849. január 28-án kiadott rendelete, amely a *haditörvényszékek hatáskörét kiterjesztette a civil lakosságra is*. A rendelet a következő cselekményeket rendelte katonai bíróság elé: „1. Az országgyűlés, a kormány, az előljárók iránti engedetlenséget, a magyar alkotmány megdöntése s az ellenség céljainak elősegítése érdekében lázító, vagy ámitgató rábeszélések tételét, 2. a kémkedést, 3. az ellenség felhívásainak terjesztését, 4. az ország lakosainak az ellenség kezébe juttatását, 5. az 1-4. pont alatti feljelentési kötelezettség megszegését. 6. Debrecenbe vagy más városba bejelentés nélküli jövetelt - és távozást. 7. Gyanús katonák részére történő szállásadást.”⁷

A Honvédelmi Bizottmány tagjai előtt azonban rövid idő múlva világos lett, hogy az osztrák jogot alkalmazó és többségében egykori osztrák tisztek által irányított hadbíróóságok nem láthatják el a szervezett önvédelem jogi feladatát. Ezen felismerés nyomán született meg az 1849. február 13-i véstörvény.

3. A debreceni országgyűlés képviselőháza 1849. február 8-án kezdte meg a véstörvényszékekről szóló javaslat vitáját. A Honvédelmi Bizottmány nevében *Irányi Dániel* által benyújtott előterjesztés „*Javaslat a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítása, szerkezete, eljárása és ítélete alá tartozó esetek meghatározása tárgyában*” címet viselte.⁸ A 8 §-ból álló dokumentum két fő részre tagolódott. Az első öt szakasza büntető anyagi jogi kérdéseket, a maradó három eljárásjogi szabályokat rögzített. A történeti közvélemény - a kortársak többségével egyezően - a normát véstörvénynek nevezte el, noha ebben az esetben nem a civilbíróóságok működésének generális felfüggesztéséről, hanem - szükség esetén - egyes területek rendkívüli bíraskodás alá vonásáról volt szó.

A javaslat változtatás nélkül elfogadott 1. §-a szerint „A honvédelmi bizottmány felhatalmaztatik, hogy hadi munkálatok, táborozások vagy rendes katonai parancsnokságok működési helyén - s általában ott, hol a körülmények megkívánják - rögtönítélő, hadi s polgári vegyes bíróságot alakíthasson”. A képviselők egy része felvette, hogy a javaslatot a rendes törvényhozási rendben, tehát az osztályok véleményének megismerése után kellene tárgyalni. A többség azonban - elfogadva *Pálffy János* azon érvelését, hogy a „gyors eljárás által a bűnös ir-

galom nélkül sújtassék”, - azonnali tárgyalás mellett döntött. A másnap megkezdett általános vita során több képviselő kifogásolta, hogy a javaslat összekeveri az államhatalmi ágak feladatait, amikor a bíróság felállítását a honvédelmi bizottmányra, mint a végrehajtó hatalom legfontosabb központi szervére bízta. *Szacsavay Imre* és *Molnár György* szerint erre a célra a törvényhozásnak egy választmányt kellene kineveznie, amely a bíróság megszervezésének és - vele együtt - a szükségállapot megállapításának kérdésében döntene. *Kovács Lajos* is úgy módosította volna az első §-t, hogy a véstörvények területi érvényességének határait esetenként a képviselőház határozza meg. Mindkét képviselő kifogásolta, hogy a kövvádlót és a bírót ugyanaz a testület nevezi ki.

A képviselőház többségének azonban más volt az álláspontja. *Madarász József* - egyébként joggal - arra utalt, hogy a honvédelmi bizottmány is a törvényhozás által létrehozott és ellenőrzött szerv, amely maga is rendelkezik közvetett népfellegi legitimitással. *Irányi Dániel* a hatalom koncentrációjától óvta a képviselőházat. Attól tartott, hogy az ügyek túlzott koncentrációjával a magyar törvényhozás francia modorú konventté válhat.

A javaslat vita nélkül elfogadott 2. §-a szerint: „Ezen bíróság, mely az alább meghatározandó esetekben, úgy katonai, mint polgári egyének felett ítélt, öt tagból fog állni.” A véstörvény bírójának száma azonos volt azzal, amit *Deák Ferenc* javasolt. Hasonló egyezést találunk a bíróság összetételével foglalkozó 3. §-ban is. Az ítélőfórum elnöke eszerint akár polgári, akár katonai személy lehetett. Az bírák közül *kettő katona, kettő* minden esetben *civil* foglalkozású, akiket „alkalmas egyénekből” a honvédelmi bizottmány nevezett ki. Az előterjesztett javaslat lényegét a többség elfogadta. Jellemző kisebbségi álláspontként *Bezerédj István* követelte, hogy a bíróságok megalakításában a törvényhatóságok is működjenek közre. Az egykori municipalista a „nép bizalmának” elnyerése érdekében a bíróságok alakítását a megyékre és városokra bízta. A honvédelmi bizottmány szerepét csak arra korlátozná, hogy a törvényhatóságokat a bíróságok létrehozatalára utasítsa és határozza meg azok eljárásának rendjét. Az 1848:XVI. tc. nyomán megváltozott szervezett vármegyék jelentőségét hangsúlyozta *Hunfalvi Pál* is. Az átalakított, népképviselői alapra helyezett municípiumok a helyi érdeket képviselik, a nép bizalmát élvezik és egyedül ők rendelkeznek megfelelő - rendkívüli ítélkezéshez szükséges - helyi ismeretekkel. A javaslat ellen *Palóczy László* érvelt, mondván, hogy az ország jelenlegi helyzetében egységes irányításra van szükség. Álláspontja szerint egyébként is megváltozott a vármegyei szemlélet, maga a vármegye is. Az egykori alkotmányvédő testület mostmár csupán „néhány előkelő emberből áll, akikre nem lehet ilyen bíróságok választását bízni.”

⁷ *Sarlós* 149-152.; *Szöcs Sebestyén*: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Bp. 1975. 18.

⁸ *Beér* 717-720.; *Sarlós* 157-164. Az előterjesztett javaslat elfogadott szövegét. (az 1849:I. tc.-t) dőlt betűvel jelzem.

A változtatás nélkül elfogadott 4. § értelmében „köz-vádlót, aki a vádlott ellen a közállomány nevében eljár, a honvédelmi bizottmány nevez”. A döntés megfosztotta a megyéket a vádképviselőtől, ezzel országosan egységes bűnüldözési szemlélet és gyakorlat kialakítására adott lehetőséget.

Az 5. § a rendkívüli bíróság személyi illetékességét határozta meg. Eszerint a bíróság ítélete alá tartozik minden húszadik életévét betöltött polgári, egyházi, katonai magyar állampolgár és lakos „sors és nem különbség nélkül”. A büntetés alól csak az örültek és terhes nők mentesültek. A javaslat vitájában a korhatárt - arra tekintettel, hogy a honvédek „legnagyobb része” húsz év alatti, - 18-ra szállították le.

A javaslat érdemben leglényegesebb része a büntetendő cselekmények meghatározása volt. A javaslat - és a törvény szerint - az alábbi személyek büntetendők:

„a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat ily cselekményre izgat.

b) Ki az ellenséggel cimborál, annak szabad akaratból, tetteles kényszerítés nélkül, bármí szolgálatot tesz, kémül szolgál, eleséget, fegyvert, pénzt visz, zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, írott vagy szóbeli utasítással segedelme van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit a csábító felhívásait ellenállhatatlan kényszerítés közbejötté nélkül fogadatba veszi s terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját s bármely más polgárát, úgy szintén bármí némí fegyvert, löport s egyéb hadi szereket az ellenség kezébe szolgáltat.

e) Ki ellenállhatatlan kényszerítés közbenjötté nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bármí nemí megbízást elfogad, s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét, vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró bármely hivatalnokát, biztosát, futárát, szándékosan tévútra vezet.

g) Ki az ország seregének, élelemmel, zsolddal, szállásali ellátást vagy tovább szállítását tettelesen, és szándékosan akadályozza.

h) Ki reá bizonyított ártani való rossz szándékkal, a népet az ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról, s győzelmeiről, nagyítva koholt álhírekkel rettegésbe hozza, nyugtalanítja, lázítja.

i) Ki az országgyűlés, annak határozatait, rendeleteit s intézkedéseit ellen engedetlenségre izgat.

k) Ki magánál, tudva ellenséges katonát vagy kémeket rejteget.”

4. Az előterjesztett tényállások többségével kapcsolatban a törvényhozási vitában számottevő elvi kifogás nem merült fel. A képviselők az első vitanapon Palóczy László azon indítványát fogadták el, amely a f. pont kiegészítésére vonatkozott. A szöveg ezáltal „ezek működését tetteleg gátolja, vagy személyeiket utazásaik közben letartóztatja” fordulattal egészült ki. A h) pont körül támadt vitában a képviselők - elfogadva Besze János és Kovács Lajos érvelését, akik nehezen bizonyíthatóknak vélték a

rossz hír tudatos terjesztésének bizonyítását -, a javasolt tényállás kihagyása mellett döntöttek. Több képviselő szerette volna az i) ponthoz a honvédelmi bizottmány rendeletei elleni izgatást is fölvetetni. Halász Boldizsár szerint a kormány a jelen viszonyok között a legfontosabb dolgokban intézkedik, így fokozottan védeni kell rendelkezéseit. Végül a többség elvetette a javaslatot, főleg azt hangsúlyozva, hogy a magyar jogszemlélet szerint a kormány ellen nem lehet felségsértést elkövetni. A törvényjavaslat k) pontjának vitájakor felmerült a *nullum crimen sine lege* elvének érvényesülése. Ekkor még egyértelmű volt az az álláspont, hogy csak olyan cselekmény tartozhat a vészbíróság hatáskörébe, amelyet annak felállítását követnek el.

A vésztörvény által meghatározott tényállások elemzése során Sarlós Béla meggyőzően igazolta az 1843-as javaslat anyagi jogi részének állam elleni bűncselekményeket tárgyaló tényállásai és a fenti esetkörök nagy részének tartalmi egyezőségét. Még nagyobb a szövegszerű hasonlóság az 1848. júliusi tervezet és 1849. februári javaslat eljárásjogi részei között.

A vésztörvény-javaslat eljárásjogi jellegű 6. §-a szerint „Rögtöní rajtakapás esetében az ily bűnösök bárki által elfoghatók, de vagy az illető polgári, vagy a legközelebbi katonai hatóságnak nyomban átadandók.” A képviselők többsége az ártatlanság vélelme alapján úgy döntve, hogy védi a letartóztatottat, a szöveghez „személyes bánálatom nélkül” kifejezést fűzte.

A javaslat szorosan vett eljárásjogi rendelkezései (7. § a-v pontok) a gyorsaság és a modern processzuális követelmények közötti összhangot igyekeztek megteremteni. A vádlottat az elfogást követő 24 órán belül bíróság elé kellett állítani. A bíróság azonnal köteles volt összeülni és - a vésztörvény felolvasása után - esküt tenni. A fogadalom szövege a következő volt: „Esküszöm az élő istenre, hogy minden kedvezést, félelmet és gyűlöletet, s bármí személyes tekintetet félre tévén, egyedül a vizsgálatból kifejlő okok s erősségek nyomán s a felolvasott szabályok értelmében, benső meggyőződéseim szerint szabadon s igazán ítéledek.” Az eljárásról jegyzőkönyvet kellett vezetni.

A vádlott védhette önmagát, de fogadhatott ügyvédet is. Ha ezt a bíróság felszólítására hat órán belül nem tette, a bíróság rendelt ki hivatásos védőt. Az erről szóló d) pontot Palóczy László javaslatára azzal egészítették ki, hogy a vádlottal azonnal közölni kell annak a személynek a nevét, aki őt feljelentette. Fontos garanciális rendelkezés volt, hogy a vádlottat nem lehetett vallomásra kényszeríteni. Az „önkéntes nyilatkozat” megtételére csak a bírói testület előtt volt lehetőség. A vallomást írásba kellett foglalni és a vádlott előtt fel kellett olvasni. A törvényjavaslat fontos szerepet biztosított a tanúbizonyításnak. A tanúkat „szemben a vádlottal” - f) pont - a közvádló, a védő jelenlétében a teljes létszámú bíróság előtt kellett meghallgatni. A tanúkhöz az eljárás minden résztvevője kérdéseket intézhetett. A tanúvallomásokról azonnal jegyzőkönyvet kellett felvenni, amelyet helyben fel kellett olvasni és a bíróság tagjaival alá kellett írni.

A közvádlo a tanúk kihallgatása után további bizonyítást rendelhetett el, de emiatt az eljárást 12 óránál tovább nem lehetett felfüggeszteni. A törvényjavaslat *k)* pontja ezzel szemben lehetővé tette, hogy a vádlott kívánságára lefolytatandó próbákhoz ennél hosszabb időt állapítsanak meg. Fontos rendelkezés volt, hogy *„ilyen esetben köteles a bíró mindent elkövetni, hogy a vádlott ártatlanságát netalán bebizonyítható ellenpróbák megszerезtet-hessenek.”*

A bizonyítás után a közvádlo ismét előadta a vádat és annak bizonyítékait. Ezután a vádlott és védője nyilatkozott. Az eljárás végén a bíróság külön szobába vonulva ítéletet hozott, amelyet minden bírónak alá kellett írnia.

Az eljárás nyilvános volt, feltéve, hogy ez az állam számára nem jelentett hátrányt. Azt az okot, ami miatt a nyilvánosságot mellőzték, jegyzőkönyvbe kellett foglalni. A javaslat ezen *n)* pontjával kapcsolatban élénk vita bontakozott ki. Voltak, akik a megszorító rendelkezésben a személyes szabadság megsértését látták (Buday András, Hunfalvi Pál). A többség azonban - hadi érdekekre tekintettel - a korlátozható nyilvánosság mellett döntött.

A vád bizonyításához az elfogadott javaslat a vádlott „*körülményekkel összhangzó*” beismerését, ennek hiányában két „*kifogás nélküli, teljes hitelű*” tanú egybehangzó állítását kívánta meg. A vádlott elítéléséhez vagy teljes felmentéséhez egyhangú döntésre volt szükség. Elmarasztalás esetén csak halálos büntetést lehetett kiszabni, amelyet „puskapor és golyó által” kellett végrehajtani. Felmentés esetén a vádlottat azonnal szabadon kellett engedni. Ha nem került sor teljes felmentésre, a vádlottat a rendes bíróságnak kellett átadni.

A rögtönítélő bíróság ítélete ellen sem fellebbezésnek, sem kegyelmi kérvénynek nem volt helye. A halálos ítéletet rögtön ki kell hirdetni és három órán belül a bíróság egyik tagjának jelenlétében végre kellett hajtani. A bírósági eljárást három napon belül be kellett fejezni.

5. Az 1849. február 13-i véstörvény jogtörténeti szempontból rendkívül fontos dokumentum. Bár a meghozatala napját jelző cím a francia forradalom hasonló tárgyú törvényét idézi, mégsem a radikális terror terméke volt. Tartalma nagy részben a liberális 1843-as javaslatra és a jogrend alapvető elveit tiszteletben tartó 1848 júliusi tervezetre épült. Polgári elvek nyomán szabályozta újra az államellenes bűncselekmények körét, védte a polgári átalakulás addigi törvényi eredményeit. Érvényesítette a törvény előtti egyenlőség elvét, a büntetendő magatartásokat mindenki számára érthetően fogalmazta meg.

Eljárásjogi rendelkezései a közvetlenség, szóbeliség és a nyilvánosság elvét követték. A vádlott érdekében lehetővé tette a tárgyalás felfüggesztését. A tanúktól nem követelt esküt, tiltotta az erőszak alkalmazását. Összességként megállapítható, hogy nemzetünk önvédelmi igé-

nye teremtette meg a polgári kor első korszerű büntetőjogi normáját.

A véstörvénytörvények ítéleteinek teljes levéltári anyagát Sarlós Béla dolgozta fel. Adatai szerint 1849 márciusától június végéig 18 véstörvény bíróság működött. A bíróságok összesen 367 vádlott ügyében hoztak ítéletet. A halálos ítéletek száma 122 volt, 107 esetben felmentés történt, 138 vádlott ügyét rendes bíróságokhoz tették át. A halálra ítélték döntő többsége (108) idegen nemzetiségű volt. A bíróságok többsége (12) Erdélyben és Délvidéken működött.⁹

V.

A rendkívüli bíraskodás utóélete

1. A véstörvény alkalmazása során 1849. májusában érdekes kérdés merült fel. A Nagykállóban működő bíróság egy konkrét ügyben a Honvédelmi Bizottmány állásfoglalását kérte a törvény visszaható hatályával kapcsolatban. A Honvédelmi Bizottmány a Közlöny 1849. április 14-i számában 5635. sz. állásfoglalásában nyilvánosságra hozta, hogy „mindazon honáruhási váddal terhelt egyének, kik a véstörvény meghozatala óta fogattak el, habár tetteik a törvény keletkeztét megelőző időre esnének is, ezen rögtönítélő bíróság eljárása alá tartoznak, s ép ezért a törvénytörvényeknek nem a tény mikori elkövetése, hanem a befogás idejét kell mindig szem előtt tartani.”

A kérdés elvi súlya miatt a képviselőház elé került. 1849. május 3-i ülésén Nagy Károly igazságügyi osztályfőnök terjesztett elő egy javaslatot, amely törvényesíteni kívánta a Honvédelmi Bizottmány egyedi állásfoglalását. A kérdés szenvedélyes vitát váltott ki. Ez volt az első eset, amikor a magyar törvényhozás a nullum crimen sine lege elvéről érdemi vitát folytatott. A képviselőházban 17 képviselő fejtette ki álláspontját. A javaslatot támadók hangsúlyozták, hogy minden törvény csak az életbeléptetés utáni esetekre vonatkozhat (Szász Károly). Mások az ország, a képviselőház becsületét, „rendíthetetlen részrehajlását” fontosabbnak tartották, mint az elrettentést (Besze János). Csértán Sándor szerint „forradalmunk fő erénye az, hogy szelídséggel és az igazság erejével győzünk”, ezt az erkölcsi főlényt nem szabad a törvény indokolatlanul szigorú alkalmazásával kockáztatni. Zeyk József szerint a véstörvény meghozatalának legfőbb célja a gyors büntetés, így célszerűtlen azt régebben elkövetett bűncselekményekre alkalmazni. Lónyai Gábor abból indult ki, hogy a rögtönítélő bíraskodás célja az állam elleni cselekmények megelőzése, a jövőbeli büntényektől történő elrettentés. A visszamenőlegesen alkalmazott törvényekkel egyetlen cselekményt sem lehet elhárítani. Mészáros Lázár a humanitás nevében tiltakozott az előterjesztés ellen.

9 A javaslat fölötti vita: Pap Dénes: A parlament Debrecenben. I. köt. Lipcse 1870. 65-105.; Beér 362-366.

A többség azonban a visszamenőleges hatály mellett szavazott. A legnyomósabb érv az volt, hogy a legsúlyosabb bűnöket meg kell torolni. A rendes bíróságok eltávolodtak a forradalom céljaitól, így döntésük alá adni az elkövetőket, azok felmentésével lenne azonos. Vukovics Sebő azzal érvelt, hogy a nullum crimen sine lege elve az anyagi büntetőjogra vonatkozik, az eljárásra nem érvényes.¹⁰

2. A Szemere-kormány idején, az eltérő ítélkezési gyakorlat irányítására 1849 júniusában a hazaárulást elbíráló új bíróságokat egy országos központi vésztörvényszékbe vonták össze. A központi vésztörvényszék országos hatáskört gyakorolt, szervezetileg az igazságügyminisztérium alá tartozott. Bírának többsége a megszüntetett pesti vésztörvényszéktől került át. Vukovics Sebő igazságügyminiszter elvi meggyőződéssel szervezte a központi bíróságot. Megnövelte a bírák és ügyészek létszámát, két tanácsba osztotta be a bírakat. Nyilvántartást vezetett a folyamatban lévő ügyekről, ezek tárgyalásáról gondoskodni kívánt. A vádemelés jogát kivette az ügyészek kezéből, a minisztériumon belül egy „álladalmi ügyészi” osztályt hozott létre.

Szemere Bertalan miniszterelnök azonban személyes ügyének tekintette a rendkívüli bíráskodás felszámolását. Az 1849. június 8-án tartott minisztertanács az ő javaslatára határozta el a vésztörvényszékek megszüntetését. Helyettük egy pesti központú országos politikai vegyes bíróság felállításáról döntöttek.

3. A viszonyok átmeneti normalizálódása után a hagyományos bíróságok ismét ítélkezhetek. A királyi kúria azonban nem támogatta a kormány elképzeléseit, ezért Vukovics Sebő igazságügyminiszter 1849. május 26-án javasolta Kossuth Lajos kormányzóelnöknek a felsőbíróságok teljes átalakítását. A kormányzóelnök ennek megfelelően elrendelte a hétszemélyes tábla, a királyi tábla és a váltófeltörvényszék megszüntetését, valamint olyan felsőbíróságok felállítását, amelyek a Függetlenségi Nyilatkozat szellemében bíráskodnak. Az átalakított hétszemélyes főtörvényszék fellebbezési bírósággént működött; a királyi tábla helyére állított országos törvényszék az előbbi hatáskörében járt el. A bíróságok

tagjai egyenlővé váltak, „jogban és kötelességben” nem különböztek egymástól. Az elképzelés szerint addig, míg az esküdtszék büntető ügyekben is ítélkezik, az országos törvényszéken egy olyan elkülönített osztályt kell alakítani, amely csak büntető ügyekben dönthet. A szabadságharc államának ekkor megfogalmazott terve szerint a hétszemélyes törvényszéken egy váltóosztály létesül, ezzel egyidejűleg meg kell szüntetni az úrbéri perek külön elbírálását. Az új felsőbírósági rendszer kialakítása is megkezdődött. A hétszemélyes főtörvényszék - a rendelkezésére álló rövid idő alatt - három ügyosztályban (polgári, büntető és váltó tanácsban) ítélkezett.

A szabadságharc kormánya visszatért a törvényesség területére. Vukovics Sebő igazságügyminiszter - Szemere Bertalan instrukcióinak megfelelően - megszüntette a testi büntetéseket, elrendelte a tárgyalások teljes nyilvánosságát, eltörölte a fellebbezési jog gyakorlásánál addig fennállott rendi különbségeket. A végső napjaiban is példát mutatott a polgári jogállam későbbi építőinek.

VI.

Epilógus: a neoabszolutizmus bírósági szervezete

Az osztrák abszolutizmus különös bíróságai között is fontos szerepet játszottak a haditörvényszékek, melyek hatásköre kiterjedt a felségsértés és lázadás bűncselekményével vádolt polgári személyekre is. A haditörvényszékek felállítását Haynau Magyarország és Erdély területén 1849. július 1-én rendelte el. A bíróság kezdetben a hadijogban szokásos statáriális ügyekben ítélkezett, később azonban hatáskörébe utalták a forradalomban való részvétellel gyanúsított személyekkel szembeni ítélkezést; a felségsértés és lázadás miatt indított perek eldöntését is. A hadbíróági ítéletek ellen kegyelmi kérvényt lehetett az uralkodóhoz előterjeszteni, aki arról a minisztertanács állásfoglalása alapján döntött. A haditörvényszékek megtorlásra irányuló, az igazságosságot és méltanyosságot nélkülöző tevékenysége hosszú időre gyűlöletessé tette az osztrák igazságszolgáltatási rendszert hazánkban.¹¹

¹⁰ Pap Dénes: A parlament Debrecenben 1849. II. kötet. Lipcse, 1870. 160-176. ; Beér 418-419.

¹¹ A Magyarországon ideiglenesen behozandó bírósági szerkezet és per-rendtartást tárgyzó határozatok. Ő Felsége által 1849-i november 3-án kelt legfelsőbb elhatározása által jóváhagyva. Bécs, 1849.; Párdányi Miklós: Az abszolutizmus kori jogszolgáltatási szervezetről. Levéltári Híradó, 1954. IV.; Berzeviczy Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon. 1849-1865. I-III. köt. Bp. 1922-1926.; Sashegyi Öskár: A neoabszolutizmus rendszer 1849-1867. In.: A magyarországi polgári államrendszerek (Szerk.: Pálöskei Ferenc és Ránki György) Bp. 1981. 94-95. old.; Kajár István: Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején (Jogtörténeti Tanulmányok VI.) Bp. 1986. 211.